

€ 2,75

JAARGANG 17 NUMMER 2 juli 2000

• Toekomst watertoren onzeker

• Dertig jaar 'gat in Aalmarkt'

• STIEL in-actie

STIEL

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

Colofon

Stielz Jaargang 17 (2006) Nummer 2
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: bolwerkleden@hetnet.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op bankrekening 33.55.36.018 of postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2,75.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl

Distributie

K. Ravensbergen; Snippenhoek 4 2317 WX Leiden. Tel. 071-5212605

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk

Donna Smith

Lay out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van Stiel. Tel. 071-5149863; e-mail: n.bavelaar@zonnet.nl

Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus.

Joop Gijsman is oud-ondernemer en secretaris/penningmeester van Stiel.

Hans Vollaard is voorzitter van Stiel.

Michiel Rohlof studeert kunstgeschiedenis in Leiden.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven

Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

Drs J.P. Vollaard, voorzitter, J.J. Gijsman, secretaris/penningmeester, mr. H.J. Korthof, mr.ir. L. Barendregt, drs W.B. Burgers, drs. G.J. Telkamp.

Ere-voorzitter: Ing. H.J. Budel

REDACTIONEEL

Aandacht voor bedrijfsarchieven

Leiden heeft een rijk industrieel verleden. STIEL zet zich bijna twintig jaar in om dat te bewaren en verantwoord te laten herbestemmen. Belangrijk voor dat doel is om Leidenaren - politici, ondernemers, burgers en bestuurders – bewust te maken wat de waarde is van al die monumenten van industrie en techniek. Dit blad STIELZ dient daar bijvoorbeeld toe. En het Leids industrieel verleden lijkt een onuitputtelijke bron om uit te berichten. Er is er nog zoveel van niet beschreven. Denk alleen al maar eens de sporen die Leidse bedrijven al sinds de Middeleeuwen in de grond hebben achtergelaten in de vorm van vervuiling en verontreiniging – daar is een stevige serie aan te wijden.

Bodemsaneringsbedrijven hebben soms historici in dienst om in archieven te achterhalen of er op bepaalde plekken vervuiling en verontreiniging is te verwachten. Uit die archieven blijkt bijvoorbeeld een middeleeuwse smederij of een benzinestation op die plekken gevestigd waren en de bodem hebben bevuild. In de archieven is nog echter veel meer te vinden over het industriële verleden. De geschiedenis van bedrijven, vakbonden, vakscholen, actiegroepen en rijke industriëlen – noem maar op. Vooral bij jubilea zijn er al de nodige herdenkingsboeken en historische bedrijfsvideo's verschenen. Archieven zoals het Regionaal Archief Leiden (RAL) herbergen echter nog veel materiaal dat nog onontgonnen is – van oude videobeelden tot boekhoudingen. Bovendien ligt veel materiaal nog ergens boven op de zolder van een oud-werknemer of het bedrijf. Vaak raakt juist dat laatste materiaal verloren bij verhuizingen. STIEL heeft laatst al eens met het RAL nagedacht hoe dat materiaal is veilig te stellen, en vervolgens ook toegankelijk te maken voor een breder publiek via tv-documentaires, radio-rapportages, websites, tijdschriftsartikelen en foto-boeken. Ideeën daartoe moeten nog worden verder uitgewerkt. Maar mocht u op zolder al iets interessants weten, schroom dan niet om dat aan de STIEL-werkgroep bedrijfsarchieven te melden.

Hans Vollaard

Omslagfoto: De Leidse Watertoren.

INHOUD

3

Leidse watertoren: onzekere toekomst

4

Dertig jaar 'gat in de Aalmarkt'

5

Mensen

6

STIEL in actie

8

Afscheid van slagerij en delicatessenzaak De Roode

11

Monumentencommissie kritisch/Oude Rijn doet nieuwe zaken

12

Opmerkelijk erfgoed/Toekomst FIEN onzeker

13

Uit Leiden & de regio

LEIDSE WATERTOREN: TOEKOMST ONZEKER

DE LEIDSE watertoren aan de Hoge Rijndijk staat er wat verloren

en verwaarloosd bij. Van echt verval kun je niet spreken, maar de

toekomst van de bijna honderd jaar oude toren, eigendom van de gemeente Leiden en rijksmonument, is toch niet zonder zorgen.

Een ijzeren wet wil dat een monument - en zeker een industrieel

monument - het na korte of lange tijd aflegt wanneer een nieuwe

bestemming voor het object uitblijft. En dat laatste is van to-

epassing op de Leidse toren, daterend van 1908 en de eerste in

ons land met een skelet van gewapend beton.

In 1993 werd de toren, ooit gebouwd voor de Leidsche Duinwaterleiding, buiten gebruik gesteld. Watertorens kwamen tot stand vanaf het midden van de negentiende eeuw, vooral ook om de druk op het drinkwaterleidingnet te verzorgen. Er werden er ongeveer 260 gebouwd. Tegenwoordig worden vrijwel geen watertorens meer gebouwd. De watertoren is vaak overbodig geworden, mede door de voltooiing van de drinkwaternetten. Moderne installaties hebben zijn taken overgenomen. Watertorens worden veelal beschouwd als een waardevol bestanddeel van de gebouwde omgeving, ook vertegenwoordigen zij een architectuurhistorische waarde. Het aantal torens, dat gesloopt wordt, is dan ook gering.

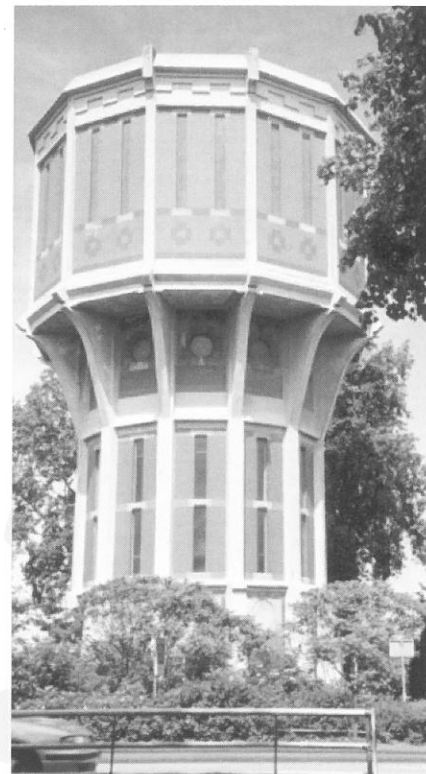
De Leidse toren, gebouwd naar een ontwerp van W.C. van Manen, wordt nu al meer dan tien jaar niet meer gebruikt. In de zomer van 1996 zag het er naar uit dat een museum voor energietechniek in de toren zou komen, maar helaas werd dat te duur. Later kwam een plan op tafel, dat voorzag in de vestiging van een flink aantal appartementen in de toren. Dat waren er wel erg veel en daartegen kwam STIEL dan ook in het geweer. Nadien werd het stil rond de watertoren, markant herkenningpunt aan het eind van de Hoge Rijndijk. Een enkele keer verschenen hekken rond de toren, het verval werd gestuit. Nu zijn de cirkelvormige ramen onderaan de toren afgedekt met hout.

Herbestemming

Er is al veel tijd verlopen sinds de buitengebruikstelling en daardoor is het zonder meer duidelijk dat het Leidse stadsbestuur weinig creativiteit aan de dag legt wanneer het om industriële monumenten gaat. Nu er steeds meer torens overbodig worden wordt er veel vaker gezocht naar herbestemmingsmogelijkheden. Op haar internetsite www.watertorens.nl geeft de Nederlandse Watertoren Stichting daarvan een reeks voorbeelden. Momenteel zijn er ongeveer veertig watertorens in ons land, die een andere bestemming hebben gekregen: woning, kantoor, restaurant, museum." Andere torens wachten op herbestemming. In veel gevallen is dat het beste middel om het behoud van de toren te bewerkstelligen als het wa-

De watertoren van Naaldwijk, daterend van 1930, nu op weg naar herbestemming.

De bijna honderd jaar oude toren aan de Hoge Rijndijk.

terleidingbedrijf hem niet meer nodig heeft", aldus de Watertoren Stichting. Aan watertoreneigenaren, die een goed resultaat hebben bereikt dat een voorbeeld is voor anderen, kent de stichting jaarlijks de *Watertorenprijs* toe.

Die prijs zal het Leidse stadsbestuur niet snel verwerven, dat is zeker. Het kan ook heel anders. Een voorbeeld daarvan vinden we in deze dagen in Naaldwijk, waar het gemeentebestuur van de nieuwe gemeente Westland, serieuze pogingen doet om de toren van Naaldwijk, een prachtige creatie van ir. H. Sangster, de belangrijkste ontwerper van watertorens in ons land, een tweede leven te schenken. Deze toren werd in 2003 buiten gebruik gesteld. Er werd een prijsvraag gehouden, die zes inzendingen voor hergebruik van de toren opleverde. In overleg met de gemeente wordt nu gekeken naar de meest geschikte vorm van herbestemming, een restaurant in combinatie met appartementen, een hotel- en conferentieoord, om slechts enkele mogelijkheden te noemen.

De weinig actieve houding van het Leidse stadsbestuur tot op heden is daarmee in schril contrast. Maar een nieuw stadsbestuur kan voor nieuwe kansen zorgen. Het is voor het voortbestaan van de watertoren aan de Hoge Rijndijk te hopen!

Wibo Burgers | 3

Van Nelle-filiaal in 1976 gesloopt

DEERTIG JAAR 'GAT IN DE AALMARKT'

IN MEI was het dertig jaar geleden dat er een gat viel in de Aalmarkt. Eind mei 1976 kwam het einde voor het filiaal van de firma Van Nelle, een gebouw in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid, in de zomer van 1927 neergezet tussen de historische bebouwing van de Aalmarkt. Het is een creatie van de architecten Brinkman en Van der Vlugt, die een jaar eerder faam hadden geoogst met de nieuwe Van Nelle-fabriek in Rotterdam, die zich in de loop der jaren heeft ontpopt als een topmonument van de architectuurstroming het Nieuwe Bouwen.

Het Leidse filiaal werd veel minder beroemd, maar het had wel de kenmerken van het fabrieksgebouw in Rotterdam. Het strakke gebouw had vier lagen. Op de benedenverdieping waren het kantoor, een deel van het magazijn en de garage ondergebracht, de eerste, tweede en de derde verdieping waren bestemd voor de opslag van koffie, thee en tabak. Het pand had een stalen skelet. De muren waren van baksteen en zowel aan de binnen- als aan de buitenkant gepleisterd. Tussen de stalen kolommen waren houten vloeren aangebracht. Het Van Nelle-gebouw verschilde nogal van de overige gebouwen in deze omgeving. Het was strak van opbouw, smalle stalen ramen doorsneden de gehele breedte van het gebouw. Opvallend was ook de lichtreclame, die geheel opgenomen was de architectuur van het gebouw.

Aanvankelijk waren de reacties op het nieuwe gebouw aan de Aalmarkt zeker niet gunstig. Het hoogst moderne gebouw heeft het oude, fraaie stadsbeeld geheel bedorven, was de teneur van veel reacties. Later kwam er tegen-gestelde geluiden, vooral uit de kring van architecten. Zo schreef Wieger Bruin in het *Bouwkundig Weekblad*: 'Leiden was in last toen dat witte, kantige geval daar in de buurt van de Waag was verzezen.....Het Van Nelle-gebouw is een bewijs van leven, het is een overwinning op de dood (in de pot) van Leiden.'

Het filiaal bleef in gebruik tot aan het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw. Het stond daarna een aantal jaren leeg, in 1976 werd het inmiddels grijs geworden gebouw, al ontdaan van de lichtreclames, verkocht aan Vroom en Dreesmann. Al spoedig werd duidelijk dat V & D het gebouw wilde slopen

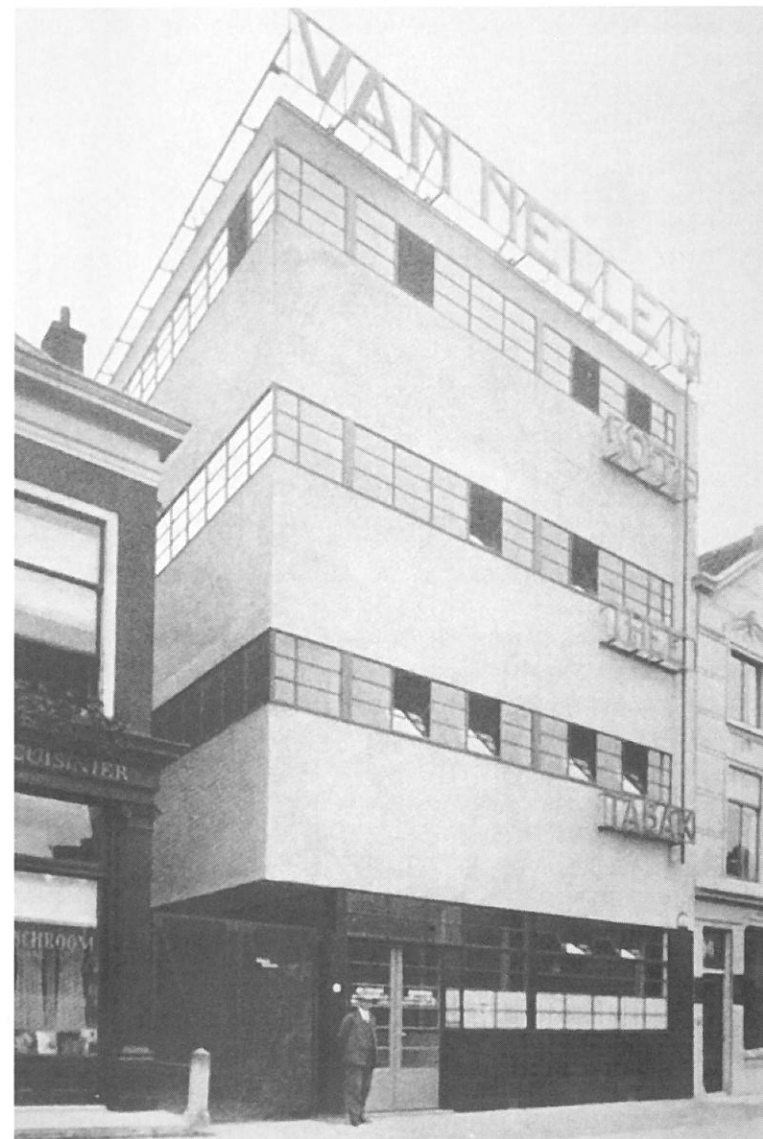
om de vrijkomende ruimte te gebruiken als los- en laadplaats. Wel kwamen drie verontruste Leideners in het geweer tegen de sloopplannen, maar ze kregen geen voet aan de grond. Het gemeentebestuur toonde nadrukkelijk geen interesse, alleen een kennisgeving van de sloop van het bedrijfspand was voor de gemeente voldoende, ook al omdat het pand niet op de monumentenlijst stond. Kenmerkend is de uitlating van een Leidse ambtenaar van monumentenzorg na de sloop in de *Volkskrant*: 'Vroeger is het gebouw beroemd geweest, nu niet meer. Ik maak me meer zorgen over wat er in de plaats komt.'

Dat was niet nodig geweest, want nog steeds is er het gat in de Aalmarkt, ook wel aangeduid als het 'gat van Van Nelle'. En mogelijk blijft het gat in de Aalmarkt. Wanneer het huidige plan voor het Aalmarktgebied wordt gerealiseerd moet de brandweer bij de geplande binnentuin kunnen komen en dat zou pleiten voor het handhaven van de huidige situatie. Het gat in de Aalmarkt voor altijd dus!

Wibo Burgers

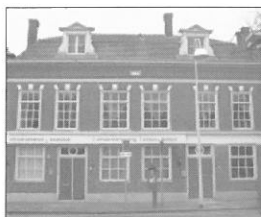
Bronnen:

Heijbroek, J.F., 'Het gat in de Aalmarkt', *Leids Jaarboekje* 1984. p.105 e.v.
Hollander, Jord den, *Ooit gesloopt in Nederland*, Amsterdam, 1985. p.53.
Leidsch Dagblad, 18 mei 2006.

Kantoor en magazijn der Erven Wed.J. van Nelle, Aalmarkt 17 in Leiden. De foto is een bijvoegsel van het blad *Bouwbedrijf*.

ADVERTENTIE

uitvaartverzorging

Janson & Bolland

Uitvaartcentrum Levendaal

Levendaal 103 • 2311 JG Leiden t 071 512 2112 f 071 513 3113 e info@uitvaartcentrumlevendaal.nl i www.uitvaartcentrumlevendaal.nl

MENSEN

* **Kees de Ruijter (57)** wordt directeur van de nieuwe Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. De dienst, een fusie van de rijksdiensten voor monumentenzorg en voor oudheidkundig bodemonderzoek, krijgt een nieuw onderkomen in Amersfoort. Met de bouw van deze nieuwe behuizing is vorige maand begonnen. De Ruiter werkt sinds 2002 als directeur bij de directie Platteland van het ministerie van landbouw. Eerder hield hij zich bij de provincie Gelderland bezig met landelijk gebied.

* Het bestuur van de Leidse **Dirk van Eckstichting** is vernieuwd. Gert-Jan van Rijn is teruggetreden als voorzitter, Jaco van Rijn (penningmeester) neemt voorlopig zijn functie waar. Annerije van der Vliet is en blijft secretaris. Arjan Honkoop zit namens de werkgroep LAVA in het bestuur. Verder maken Ed van der Vliet, Dirk Maats, Joris Arts, Thimo de Nijs en Marian Weevers deel uit van het dagelijks bestuur. De laatste twee zijn er onlangs bijgekomen.

* Ook **STAL**, de Stichting Levend Ambacht Leiden, kent wijzigingen in het bestuur. De stichting heeft nog geen voorzitter, secretaris is Hennie Korthof-Matze. Joop Gijsman is penningmeester. Verder maakt Jan de Laat van de Zonneboom deel uit van het dagelijks bestuur. De stichting probeert ambachtelijk werk in Leiden te behouden.

STIEL IN ACTIE

DE TIJDEN mogen veranderen, wat blijft is de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL), die acties onderneemt. Acties in velerlei vorm om waardevol industrieel erfgoed te beschermen. De stand van zaken per vandaag.

Meelfabriek

Het kantoorgebouw van de Meelfabriek zou in het Masterplan voor het hergebruik van dit fabriekscomplex afgebroken moeten worden, waarna op deze plaats een appartementengebouw zou moeten verrijzen. Dit masterplan is in het bestemmingsplan Binnenstad I opgenomen. Sloop van dit kantoorgebouw is voor STIEL onaanvaardbaar: het maakt een integrerend onderdeel uit van het complex Meelfabriek. Het protest, ingediend door STIEL, is door de gemeenteraad noch door GS van de provincie Zuid-Holland gehonoreerd. Vandaar dat onze organisatie een beroep heeft ingesteld bij de Raad van State.

De meest recente ontwikkeling in deze kwestie is dat de Stichting Leidse Studentenhuisvesting (SLS) STIEL heeft uitgenodigd om samen met de nieuwe Leidse wethouder Ruimtelijke Ordening, Marc Witteman (PvdA), te spreken over de Meelfabriek. STIEL heeft positief gereageerd op deze uitnodiging. Het gehele ensemble van gebouwen van de Meelfabriek is in oktober 2000 uitgeroepen tot rijksmonument. Vervolgens heeft de gemeente Leiden in de uitgangspunten voor de ontwikkeling van het Meelfabriekcomplex gesteld dat alle panden het bewaren waard zijn. Begin dit jaar heeft de gemeenteraad bovendien het college van B. en W. via de nota *Cultureel Erfgoed* opgedragen in al zijn huidige besluiten rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten. In de recente radiouitzending op Holland Centraal over de Meelfabriek hebben historicus Cor Smit en architect Reinier Verbeek nog juist weer verteld welke historische en architectonische kwaliteiten het complex van de Meelfabriek heeft. Hoewel de SLS al veel positief werk heeft verricht in het hergebruik van monumentale pan-

den in Leiden, wil zij nu samen met de samenwerkende projectontwikkelaars het kantoorgebouw en de fietsenstalling van het complex slopen. STIEL hoopt en verwacht dat zij met het Rijk en de gemeente Leiden de SLS kan overtuigen dat toch het gehele complex het bewaren waard is.

Bollenschuur

STIEL blijft zich inzetten voor het behoud van de laatste Leidse bollenschuur aan de Hoge Morsweg. In samenwerking met de Projectgroep Herbestemming Bollenschuren uit Lisse blijft onze organisatie zoeken naar mogelijkheden voor herbestemming. Op zaterdag 16 september belegt STIEL, samen met de Dirk van Eck-stichting en de Stichting Leids Audiovisueel Archief (LAVA) een middag over de (Leidse) bloemen- en bollenindustrie. Peter Nijhof van het Project Herbestemming Bollenschuren zal de historie, typologie én succesvolle herbestemming van bollenschuren in de Duin- en Bollenstreek belichten. Daarnaast toont LAVA oud beeldmateriaal van bloemencorso's in Leiden. De exacte plaats en het tijdstip wordt nog nader bekend gemaakt, maar het zal in de buurt zijn van de laatste bollenschuur die Leiden rijk is (Hoge Morsweg 111). De lokale radiozender Holland Centraal zal samen met STIEL en de Dirk van Eck-stichting in september een uitzending over de Leidse bollen- en bloemenindustrie verzorgen.

De laatste Leidse bollenschuur, die eerder de vroegere kwekerij Van Egmond herbergde, verkeert in slechte staat. Eigenaar is A. van der Laan, projectontwikkelaar. Op deze plek is woningbouw gepland. Die kan echter

nu niet gerealiseerd worden vanwege de milieuzonering van de nabij gelegen scheepswerf Akerboom. Vandaar dat er nu nog de gelegenheid is om te kijken of het mogelijk is de schuur te verplaatsen of in te passen in de woningbouw, die hier gepland is.

Eerder heeft de Leidse monumentencommissie uit eigen beweging een positief advies gegeven voor plaatsing van de bijna een eeuw oude bollenschuur op de gemeentelijke monumentenlijst. Volgens deskundigen is deze bollenschuur waardevol en ook typologisch zeldzaam door de combinatie van het geknikte dak en de op houtskeletbouw lijkende bouwwijze. Vergelijkbare schuren komen in de Duin- en Bollenstreek niet meer voor, er staan er nog slechts twee in Heemstede. Het Leidse stadsbestuur heeft het advies tot plaatsing op de monumentenlijst niet in behandeling genomen omdat het terrein bestemd is voor woningbouw.

Peperbus

Een oude bekende keert terug in deze kolommen: de befaamde Peperbus, een trafozuul die eens op het Vrouwenkerkplein stond. Trafazuilen en -huisjes werden vanaf het einde van de negentiende eeuw op verschillende plaatsen in de stad gebouwd als huisvesting van transformatoren die hoogspanning omzetten in voor normaal gebruik benodigde laagspanning. Industrieel erfgoed dus. In het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw werd het plein heringericht. Daarbij verdween de trafozuul zonder dat het stadsbestuur ook maar iemand daarvan op de hoogte bracht. STIEL maakte bezwaar tegen de verdwijning

van het trafohuisje van het Vrouwenkerkplein. STIEL kwam met enige regelmaat terug op dit onderwerp, maar een oplossing kwam er niet. In november 2004 was er nog een discussie tussen het Bureau Monumenten & Archeologie van de gemeente Leiden en onze organisatie. Bij die gelegenheid kwam ook vast te staan dat de Nuon de eigenaresse was van de zuil. Deze onderneming liet weten dat zij er afstand van wilde doen.

Maar, zoals gezegd, helpen deed het niet. Tegenwoordig leidt de trafozuul een droevig, uitzichtloos bestaan op het terrein van het krachtstation aan de Groenordstraat. Nu er een nieuwe wethouder is, kan die een goede start maken door de fouten van het verleden te herstellen en de trafozuul een nieuwe plaats te geven.

De befaamde Peperbus (archieffoto).

ADVERTENTIE

architectenbureau - ingenieursbureau

vanswietenarchitects

Ir. P.M.J. van Swieten | Sint Jacobsgracht 4 | 2311 PW Leiden | tel 071-5141051 | fax 071-5148573
e-mail: info@vanswietenarchitects.nl | internet: www.vanswietenarchitects.nl

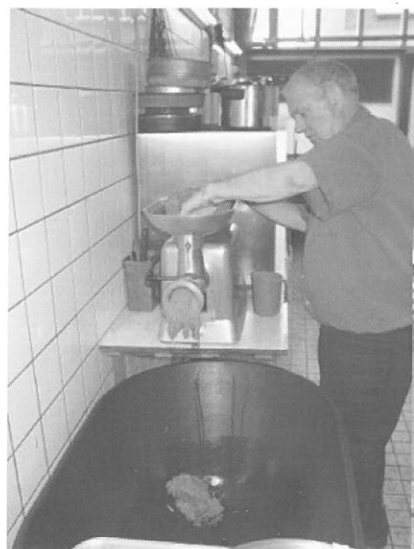
Geliefd bij tout Leiden en ver daarbuiten

AFSCHEID VAN SLAGERIJ EN DELICATESSENZAAK DE ROODE

Het begint een echte zeldzaamheid te worden: winkels met enkel kwalitatief hoge, luxe en bijzondere levensmiddelen, winkels waar men met eigen verzoeken kan komen, winkels waar mensen kilometers voor omrijden. Het verdwijnen van Slagerij en Delicatessenzaak De Roode aan de Kraaijerstraat is in Leiden en de verre omgeving voor velen als een bom ingeslagen. De laatste weken was het een komen en gaan van dankbare klanten, niet minder dan 1000 klanten bezochten de afscheidsreceptie, en ook voor Janneke en Dick de Roode valt het afscheid zwaar. Prijzenoorlogen en -stunters genoeg, voor de echte bourgondiër is het sinds vorig jaar in ieder geval iets minder genieten het leven.

Lief en leed

Drie weken na de sluiting zijn Dick (1938) en Janneke (1940) nog altijd druk in de weer met het leegruimen van de zaak en het verwerken van het afscheid. Ondanks het feit dat er veertig gegadigden waren, was er uiteindelijk geen concrete overnamekandidaat, en is de zaak die ruim zeventig jaar door familie De Roode gerunt werd uit de Kraaijerstraat verdwenen. Janneke: "Het voelt nu nog als vakantie, de klap zal nog wel komen. We weten allebei dat het moest gebeuren, zaten al weken in een soort dip. Veertig jaar hebben we lief en leed met de klanten gedeeld, dat kun je toch wel uniek noemen. Afscheid daarvan nemen is natuurlijk hartverscheurend. Veel inventaris is verkocht, en van de levensmiddelen hebben we nog maar vier procent voorraad dat naar de Voedselbank gaat, ondanks het feit dat we tot de laatste weken nieuwe spullen zijn gaan halen. Dat is natuurlijk heel netjes, toch valt het afscheid zwaar. Met name die laatste periode

Dirck de Roode aan het werk

Het winkelpand aan de Kraaijerstraat.

Specialiteiten op het bord: een lange lijst

ga je het echt idealiseren, je vindt echt alles leuk, maar natuurlijk is niet alles leuk. In het hele pand was geen verwarming, want een verwarming terwijl je je spul koel moet houden zou van de zotte zijn. De winters zijn daarom ijskoud, en het vak is natuurlijk erg bloederig." Dat scholieren steeds minder voor het vak van slager kiezen is daarom enigszins te begrijpen, maar wordt door het echtpaar De Roode wel als erg jammer ervaren: "Vroeger leerde je het vak op het abbattoir in de Pasterstraat, tegenwoordig moet men, als iemand al de zaak van zijn ouders wil overnemen, naar Amersfoort of Arnhem. Het is geen voor de hand liggende beroepskeuze, maar wel één waar we heel veel van genoten hebben."

Even vooruit

Het echtpaar De Roode nam de zaak in 1966 over van de ouders van Dick, die er sinds 1932 een slagerij hadden. Dick heeft het vak van zijn vader geleerd en was later altijd drie dagen in de week bezig met het uitvinden van nieuwe recepten en het produceren van allerlei vleeswaren, waar Janneke zorg draagde voor de winkel en de administratie, samen met één of twee man personeel. Bij de overname in 1966 had de zaak al een fors klantenbestand, voornamelijk gegoede Leidse burgers. Janneke: "Het systeem was wel anders. Mijn schoonmoeder belde vroeger op dinsdag voor de bestellingen van de week, en op vrijdag voor de weekendbestellingen, die allemaal bezorgd werden. Klanten

hadden een lopende rekening, die na verloop van tijd gegireerd werd. Toen wij de zaak overnamen namen we het klantenbestand over, maar daarmee ook alle uitstaande posten." Vooral dat laatste is voor Dick en Janneke in de beginjaren, in de leeftijd van 24 en 26, niet makkelijk geweest. Janneke: "We wilden bepaalde zaken aanschaffen, en hadden wel veel vorderingen, maar geen geld in kas. We vonden het allebei heel vervelend om achter mensen te gaan aanbellen, dat was nooit zo geweest, maar mijn schoonouders hadden een wat langere adem. Ik ben toen de eerste klant gaan bellen, of het mogelijk was of er wat overgemaakt kon worden. Die klant had er geen idee van dat het om 1500 gulden ging, en drukte me op het hart de volgende keer niet zo lang te wachten met bellen. Een aantal dagen later had ze drieduizend gulden overgemaakt, want 'dan konden we even vooruit', zo stond er. Een kwestie van geen geld hebben was het eigenlijk nooit."

Verkeersagent

De klanten kwamen van heinde en verre, maar het grootste gedeelte uit de omringende buurten, met name de Professoren- en Burgemeesterwijk. Dick: "Het is een prachtige locatie, dé wijk van Leiden om te wonen. Daarbij komt alles uit die wijk door de Kraaijerstraat op de fiets naar de stad, een groot deel van je doelgroep dus. De parkeerruimte is natuurlijk ook ideaal, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Haarlemmerstraat,

waar je nu alleen nog Van der Zon hebt, overigens een prachtige zaak". Janneke vult aan: "Lang geleden had je op de hoek van de Kraaijerstraat en de Nieuwe Rijn nog een verkeersagent, zo druk was het. Een veelheid aan winkels: groentewinkels van Mosselman, Vos en Prins, bakkerij Boerenboom, schoenmakerij Kok, fietsenwinkel Van Leeuwen, kolenboer Zijlstra, de televisiezaak van Lichtvoet, de overvolle lederzaak van De Groot, slagers Rooyakkers en Jan van der Fits, zo kan ik nog wel even doorgaan. Toen wij er kwamen waren we de jongsten, en met veel winkeliers hadden we intensieve contacten, we gingen bijvoorbeeld met meneer en mevrouw Ouwehand van de vishandel op vakantie. Als mensen geen opvolging vinden en uit de buurt verhuizen, dan verlies je ze uit het oog. Maar contact is er altijd geweest, we zijn erg op mensen gericht. Mensen zeggen wel eens: wat praten jullie toch makkelijk en veel, maar dat is inherent aan verkopen: praten is deel van je vak."

De buik van Parijs

Dick: "Om de drie weken gingen we naar Frankrijk, vleeswaren en andere levensmiddelen halen die hier niet te koop zijn. De groothandelsmarkt zat vroeger in Centre Pompidou in Parijs, en sinds een tijd twintig kilometer daarbuiten, in Rungis. Ze noemen het de buik van Parijs, een enorme markt met 40.000 mensen." Juist die exclusieve producten zorgden ervoor dat de zaak van De Roode bij veel klanten

ADVERTENTIE

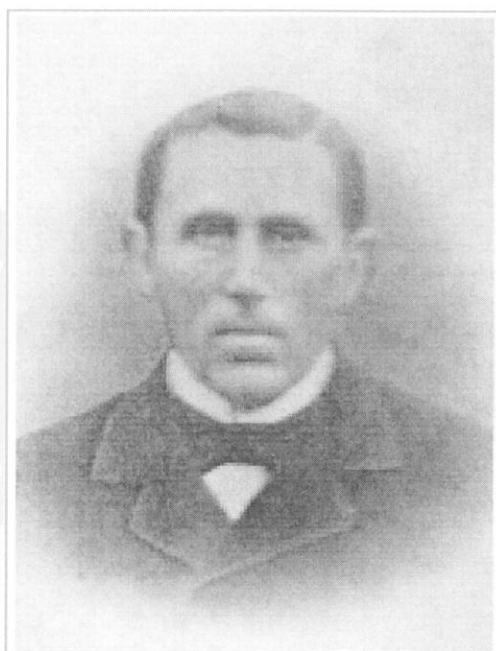
Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

geliefd was. Janneke: "Buiten de winkel deden we op bestelling op kleine feesten de catering, en mensen vroegen ook zelf naar specifieke producten. Als ze terugkwamen van een vakantie in Noord-Afrika en vroegen naar Mergez-worsten, ging Dick er mee aan de slag, die had je toen nog nergens, al is dat nu moeilijk voor te stellen. Een wijnhandelaar uit Leiden, die veel studenten had werken, wilde ze na de werkzaamheden iets lekkers voorschotelen, en kwam met het idee van linzensoep met lamsworstjes. Jaren geleden kon je daar stad en land voor afstruinen, maar je vond ze nergens. Dick ging toen experimenteren met kalf, rund en kruiden, en wat we overhadden verkochten we in de winkel. Daar bleken ze zo succesvol dat we ze vast gingen verkopen, zo ging dat met veel producten. Door eigen ideeën, toeval, tips en verzoekjes van klanten groeide ons assortiment uiteindelijk tot 66 producten die we zelf maakten, bijzondere producten maar ook de gewone bal gehakt, die erg goed liep. De truc is die zo te verfijnen dat mensen liever een omweg naar je winkel maken dan zelf thuis ballen te draaien. We zijn daarbij altijd zeer redelijk in prijs gebleven omdat we weinig kosten hadden, daar vergissen mensen zich nog wel eens in. Het luxesegment is natuurlijk wel altijd duurder dan iets uit de supermarkt, maar kom

daar maar eens met een vraag of verzoek. Wij zijn altijd een soort 'pappa en mamma'-winkelje gebleven, met een breed assortiment, hetgeen de mensen enorm gewaardeerd hebben. Dat betekent echter wel minder rijkdom en veel meer werk."

Society-gebeuren

Nu de deuren dicht zijn en de klanten al tijden door de laatste gehamsterde voorraden heen zijn, is Leiden wederom een bruisende en unieke zaak armer. Janneke: "Mensen die hoger opgeleid zijn en een goede baan hebben, zoeken zich drie slagen in de rondte naar kwaliteit. Iedereen heeft het altijd over de minima, de kleine portemonnee, omdat het een meerderheid betreft. Men moet in Leiden echter niet de grote groep kapitaalkrachten vergeten, daar moeten ook winkels voor zijn. Stellen blijven na hun studie graag in de stad wonen, je ziet het aan de huizenprijzen. De kwaliteit van leven hangt sterk samen met een prettig winkelbestand, waar wij

Aan het werk in de winkel.

ons altijd onder mochten scharen, niet omdat we dat zelf vinden, maar omdat de klanten ons dat altijd duidelijk hebben gemaakt." Dat het idee zo geliefd te zijn het stel niet naar het hoofd gestegen is, moge duidelijk zijn, er grappen over maken mag natuurlijk altijd: "We noemen de afscheidsreceptie al gekscherend een *societygebeuren*, waar *tout* Leiden aanwezig zal zijn. Klanten die afzeggen omdat hun kind trouwt of omdat ze in Australië zitten, kijken we dan ook vals aan: had je dat niet kunnen afzeggen of om ons heen kunnen plannen?"

Michiel Rohlof
met medewerking van Niek Bavelaar

OUDE RIJN DOET NIEUWE ZAKEN

"Nors, knoestig en chagrijnig" - zo omschrijft een recent rapport het industriële verleden de Oude Rijn tussen Utrecht en Katwijk.

Dat geldt voor de buizen, schoorstenen, stangen, silo's, kranen en pijpen van de steen-, beton-, cement- en dakpannen-fabrieken zoals Nieuw Werklust. Het gaat ook op voor de Leidse industrieën van textiel tot de Meelfabriek langs de rivier. Veel van de norske, knoestige en chagrijnige bedrijven hebben nu groten-deels plaats gemaakt voor tuincentra, autohandelaren, aannemers en groene stadswallen. Daarom is het des te meer van belang de herinnering te bewaren aan een van de weinige industriecomplexen die Leiden nog heeft: de Meelfabriek (zie elders in dit nummer over de laatste verwikkelingen).

Het bovengenoemde rapport heet trouwens 'Oude Rijn doet Nieuwe Zaken: Gids voor Cultuurhistorische Plan-ontwikkeling' en is uitgebracht door de provincie Zuid-Holland en de regio Holland Rijnland (Bollenstreek + Leiden en omgeving). Het rapport is bedoeld om betrokkenen bij de Oude Rijnzone bewust te maken van de rijke geschiedenis en het bijzondere landschap rondom de Oude Rijn. Naast haar norske, knoestige en chagrijnige industrieverleden is de Oude Rijnzone ook getekend door haar militaire functie (bij voorbeeld als grens van het Romeinse Rijk), transport (jaagpaden) en ontginningen (molens).

Het is mooi dat met een subsidie van het Belvedere-programma dergelijke rapporten verschijnen. Zij tonen waardevolle cultuurhistorie, in dit geval die van de Oude Rijnzone.

De suggestie in dit rapport om monumenten van industrie en techniek, zoals Nieuw Werklust, in te passen in de huidige herontwikkeling tot woon- en werkrivier kan STIEL alleen maar van harte ondersteunen. De erkenning is er dus voor industrieel erfgoed. Laat dat een hoopvol signaal mogen zijn dat industrieel erfgoed ook verantwoord wordt hergebruikt in de daadwerkelijke verandering van de Oude Rijnzone.

MONUMENTENCOMMISSIE LEIDEN KRITISCH GESTEMD

Nog te vaak worden adviezen van de commissie lange tijd aangehouden en uiteindelijk terzijde gelegd. Daarover klaagt zich de Leidse monumentencommissie in het jaarverslag over 2005. Het betreft adviezen om panden in nog (her) te ontwikkelen gebieden op

de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. De commissie vindt dat de cultuurhistorische afweging in een vroeg stadium moet plaatsvinden, zodat dit gegeven mee kan worden genomen bij het plannen maken voor bepaalde gebieden.

In het vorige jaar heeft het college van B. en W. veertien panden op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Aangehouden werd het advies over de Kaasmaktschool. Niet geplaatst werden de vroegere dienstwoningen aan de Pasteurstraat, Breestraat 78-80 en de Aalmarktsschool. De commissie had positief geadviseerd en betreurt het dat deze panden niet op de monumentenlijst zijn geplaatst. Op verzoek van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) werden enkele complexen in behandeling genomen: de elektriciteitscentrale aan de Langegracht en de voormalige laboratoria voor preventieve geneeskunde aan de Wassenaarseweg. Voor beide panden gaf de commissie een positief advies af. Een aantal objecten was per 1 januari 2006 nog in behandeling. Daartoe behoren de bunker aan de Morsweg en de twee, door Stiel voorgestelde panden.

Eind van het jaar waren er 1558 gemeentelijke monumenten. Ter vergelijking: Leiden telde toen 1365 rijksmonumenten en één provinciaal monument (koetshuis van het landhuis Ter Wadding aan de Leidseweg).

De entree van Wassenaarseweg 56. (Foto W. Burgers)

ADVERTENTIE

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar; jongeren tot 27 jaar betalen slechts € 10,-. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

OPMERKELIJK ERFGOED (6)

OUDE TECHNIEK EN GELOOF IN KLOOSTERDORP STEYL

Oude techniek en de wereld van het geloof komen samen in het Limburgse kloosterdorp Steyl. In de nog niet zolang geleden gesloten kloosterdrukkerij bevindt zich een stoommachine van Duitse makelij, daterend van 1909. In deze aflevering van onze rubriek Opmerkelijk Erfgoed aandacht voor dit kloosterdorp en het industrieel erfgoed.

De stoommachine in de voormalige machinehal. (Foto W. Burgers)

Het Limburgse kloosterdorp aan de Maas, even ten zuiden van Tegelen, werd in 1875 gesticht door de Duitse priester Arnold Jansen. Er kwamen hier kloosters, tuinen, begraafplaatsen, kerken en kapellen voor drie religieuze congregaties. Nog steeds zijn de gebouwen, waarvan de meeste zijn aangevoerd als rijksmonument, in gebruik bij de kloosterorden, maar de behoefte aan ruimte is in de afgelopen jaren sterk verminderd als gevolg van de terugloop van het aantal leden van de kloosterorden. Het kloosterdorp is genomineerd

als beschermd dorpsgezicht.

De kloosterdrukkerij werd in 1876 gesticht door pater Arnold Jansen. De drukkerij/binderij was een van de bronnen van werkgelegenheid en inkomsten voor de klooster-gemeenschap. De drukkerij groeide in de loop van de twintigste eeuw uit tot een modern bedrijf, dat zowel religieuze als commerciële producten vervaardigde. In 2002 ging het bedrijf over in particuliere handen, twee jaar later werd het gesloten. De bedrijfsgebouwen staan inmiddels leeg.

De stoommachine is nog gaaf, al zijn er enige sporen van verval te bespeuren. Een plaatselijke stichting van particulieren heeft inmiddels de stoommachine en het ketelhuis geadopteerd. Het is de bedoeling de stoommachine te con-

serveren en de machinehal en het bijbehorende ketelhuis te restaureren en een herbestemming te geven.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft specialisten ingezet. Ook wordt bekeken of de Boei, de Maatschap tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed, betrokken kan worden bij de nieuwe ontwikkeling van het omvangrijke drukkerijcomplex. In samenspraak met de gemeente Venlo, waartoe Steyl sinds enkele jaren behoort, wordt gewerkt aan een toekomstvisie voor dit unieke gebied.

UIT LEIDEN EN DE REGIO

Klimijzer 2005

De Lier - De Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF), die zich inzet voor het behoud van een representatieve selectie fabrieksschoorstenen in ons land, heeft de tweejaarlijkse aanmoedigingsprijs *Het Klimijzer 2005* toegekend aan de stichting De Timmerwerf. Deze stichting heeft het initiatief genomen tot de restauratie van de tuinderschoorsteen van de voormalige tuinderij van de familie Buitelaar in De Lier. De aanmoedigingsprijs is bedoeld voor personen of organisaties, die op een bijzondere wijze een historische fabrieksschoorsteen een nieuw leven weten te geven. De schoorsteen is circa 13 meter hoog en is omstreeks 1960 gebouwd uit twee soorten radiaalstenen van de schoorsteenbouwers De Ridder uit Den Haag en Canoy Herfkens uit Tegelen. De schoorsteen is een van de zeer weinig overgebleven schoorstenen in het Westland.

Uitzending vleesindustrie

Leiden - In april en mei heeft STIEL samen met de Dirk van Eckstichting en de lokale radiozender Holland Centraal een uitzending gemaakt over de Leidse vleesindustrie. Daarbij stond natuurlijk het Slachthuis centraal. De uitzending komt uiteindelijk op de website van STIEL terecht. Mocht u de uitzending via een CD willen af luisteren, dan kunt u dat vragen aan het secretariaat van STIEL.

Boekbespreking

Leiden - Het boek "Van middenstander tot ondernemer, honderd jaar midden- en kleinbedrijf in Leiden" onder redactie van Cor Smit geeft een beeld van vele kleine winkeltjes die uitgroeiden tot ondernemingen. Een opsomming van de honderden ambachten en neringen in 1900 geeft aan dat er veel verdwenen is na de komst van de eerste winkelketens in 1906. Velen hebben de tijd overleefd en hebben hun zaken uitgebreid. Het bestuur van het KNOV in 1980 geeft al een goed overzicht van bekende namen: Wim de Geus, Ruud Breedveld, Martin van der Klugt, Jan van der Krieke, Ger-

rit Neuteboom, Leo van Velzen, Theo Nagel, Jan van Zijp en Joop Kleine. Veel gegevens komen boven tafel over de organisaties, de crisis, de oorlogstijd, de Midza, de Leidato, de reclame, de verzuiling. Foto's en illustraties uit vervlogen tijden maken het lezen aantrekkelijk.

Het boek is na telefonische afspraak te verkrijgen bij W.van der Grefte in de Vreeuwijkstraat, telefoon 5130674 tegen € 25,-.

Historisch Museum Voorschoten

Voorschoten - Het Historisch Museum in wording in de Voorstraat opende zijn deuren in de voormalige ijzerwinkel van Piet Verhoog naast het voormalige Postkantoor. Het museum is mogelijk gemaakt door Hoogvliet Beheer. Behalve archeologische vondsten en werk van Voorschotense kunstenaars is er ook

aandacht besteed aan zaken van bedrijf en techniek. Veel aardewerk van Pieter Groeneveldt, vroeger gevestigd aan de Donkiaan wordt tentoongesteld evenals een collectie van de Zilverfabriek en nog iets van de Weverij 't Paapje waarvan het archief helaas verloren is gegaan.

Het Historisch Museum is geopend op vrijdag en zaterdag van 14-17 uur.

Stem mee op Rabobankwensenfonds

Leiden - Stiel heeft voor dit fonds het restaureren en herplaatsen van een historische stadsklok ingediend. De getoonde stadsklokken worden binnenkort geplaatst, het dobbelsteenmodel door de gemeente en het driekanten model door het Bureau Blaauwberg. Het laatste dobbelsteenmodel staat nog in onze opslag en het zal toch een aanwinst zijn als deze ook gerestaureerd en geplaatst zou kunnen worden maar dat hangt ook van

TOEKOMST FIEN ONZEKER

De toekomst van de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN), de overkoepelende organisatie waarvan ook STIEL deel uitmaakt, -is onzeker. Tot nu toe is de koepelorganisatie flink gesubsidieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, maar die financiële steun kon wel eens wegvallen nu deze dienst samen is gegaan met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.

De FIEN heeft in de afgelopen jaren een belangrijke functie gehad als platform voor de promotie van industrieel

erfgoed. Aanvankelijk zag het er naar uit dat de organisatie op professionele leest geschoeid zou worden, maar dat bleek enkele jaren geleden niet mogelijk. Vooral het laatste jaar heeft de organisatie veel eer ingelegd met de website www.industrieel-erfgoed.nl, die nog verder uitgebouwd zal worden. Het aantal bezoekers van deze site met de meest actuele informatie over industrieel erfgoed, is sterk toegenomen.

Van de FIEN kunnen tot nu toe slechts organisaties op het gebied van het industrieel erfgoed lid worden.

Nagegaan zal worden of in de nabije toekomst de mogelijkheid van een individueel lidmaatschap gewenst is. Vooralsnog is er geen zicht op een samengaan van de bladen *Industria* en *Erfgoed*, die beide kampen met een teruglopend abonneebestand en verliesgevend zijn of dat dreigen te worden. Tijdens een recente vergadering van de FIEN werd als een andere mogelijkheid een integratie van de FIEN-periodiek *Industria* in het blad *Monumenten* aanbevolen.

u af. Tot 18 augustus, kort dag dus, kunt u op onderstaande website uw stem uitbrengen. Ook kunt u een stemformulier halen bij een Rabobankkantoor. De Stielwens staat als eerste genoemd onder de noemer cultuur met vermelding van de motivatie. De moeite waard om even te kijken.
www.rabobankwensenfonds.nl

De financiën van Stiel

Leiden - Onze stichting is volledig afhankelijk van uw donaties. 80% van onze donateurs betaalden reeds hun bijdrage, sommigen gelukkig meer dan de gevraagde 15 of 50 euro. Hartelijk dank! Nu het laatste zetje nog. Alle bijdragen zijn nodig om net quitte te draaien.

Stichting Het Groen Hart

Leiden - Eén van de gezelligste kwartaalbladen die wij ontvangen is "Groene Hart Visie". Veel aandacht voor het industriële erfgoed, uitnodigingen voor interessante tentoonstellingen, soms een lezing met een rondleidingen rond zaken waar men anders nooit komt. In de regio zijn 24 informatieborden geplaatst meestal bij een leuk restaurant of een boerderij. Kortom als u nog eens anders zoekt dan in de zon liggen is hier een wegwijzer naar leerzame plekken.

Wij zijn natuurlijk geïnteresseerd in het behoud van bedrijfsgebouwen. Zo werd er in april door bovengenoemde

stichting een veldsymposium georganiseerd in Alblasterdam in samenwerking met ingenieursbureau Oranjewoud. Doel van het symposium was kansrijke en karakteristieke locaties en bedrijfsgebouwen in beeld te brengen een ideeën voor concrete projecten rond behoud en ontwikkeling van het erfgoed op tafel te krijgen. Uit de grote opkomst van o.m. gemeenten, behoudsverenigingen en marktpartijen (architecten, adviesbureaus en projectontwikkelaars) bleek dat de tijd hiervoor rijp is. Bezoek aan een aantal objecten trok een groot aantal deelnemers. Zie voor informatie www.groenehart.info. Donateurs betalen slecht € 10,- en ontvangen het blad. Alle plaatsen in het Groene Hart doen mee behalve Leiden.

Architectuur van bedrijventerreinen

Den Haag - Aan die architectuur ontbreekt nog wel eens wat. Zoals gedeputeerde mevrouw Dwarshuis meldt: "Eén van de dingen die ik verschrikkelijk vind als ik van Utrecht naar Den Haag over de A12 rijd, zijn de bedrijfsgebouwen op de grens met Bodegraven. Vreselijk. Daar begint ineens een foeilelijk stuk. Krijg je kromme tenen van". Mevrouw Dwarshuis is ook voorzitter van de Stuurgroep Groene Hart.

Het Ministerie van Economische Zaken had een prijsvraag uitgeschreven

onder de titel: verbeter de architectuur van bedrijventerreinen. Tweede prijs kreeg Studio Schaeffer Architecten uit Den Haag. Hun inzending geeft een algemeen toepasbare oplossing voor binnenstedelijke bedrijfsterrainen en is gericht op een programmatische schaalverkleining en het toevoegen van wonen. Bij de plaatsing van bedrijven en woningen ten opzichte van elkaar is gestreefd naar een optimaal financieel en architectonisch resultaat. Gefeliciteerd!

Marine Vliegveld Valkenburg

Katwijk - Heemschut Zuid-Holland sluit zich aan bij de pleitbezorgers voor het behoud van de barakken van het Marine Vliegveld Valkenburg. De ongeveer dertig bakken, gebouwd door de Duitsers, liggen aan weerszijden van de weg tussen Wassenaar en Katwijk. Na sluiting van het vliegveld staat het gebied volop in de belangstelling. Er zijn scenario's voor bebouwing met 3000 tot 8000 woningen. De typerende lintbebouwing van de barakken en de historische betekenis ervan, ook als onderdeel van de Atlantikwal, verlenen dat gebied een cultuurhistorische, militair historische en een zeldzaamheidswaarde. Feitelijk los van de ontwikkeling van het vliegveld.

Heemschut juni 2006

VERKOOPPUNTEN STIELZ

Dit blad en de kalender zijn op de volgende adressen te koop:

Boekhandel De Kler	Breestraat 159	Leiden
Boekhandel De Kler	Kempenaerstraat 39 b,	Oegstgeest
Boekhandel Kooyker	Breestraat 93	Leiden
Bruna	Winkelcentrum Kopermolen	Leiden
Bruna	Winkelcentrum Stevenshof	Leiden
Luca Totaalwinkel	Maasstraat 1-3	Leiden
Luca Totaalwinkel	Hoge Rijndijk 106	Leiden
Luca Totaalwinkel	Standerdmolen 27	Leiden
Sigarenmagazijn T. Filemon	Bevrijdingsplein 1	Leiden
Tijdschriftenhandel The Readshop	Breestraat 107	Leiden
Tijdschriftenhandel Walk Inn	Breestraat 163	Leiden

ADVERTENTIE

Wij brengen het nieuws graag bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Leidsch Dagblad
Jouw wereld, jouw krant

Word abonnee, bel 0800 - 1711 (gratis) of surf naar www.leidschdagblad.nl

architecten
AIV
ingenieurs B.V.

Postbus 32056
2303 DB LEIDEN
Amphoraweg 5
2332 ED LEIDEN
tel.: (071) 531 33 25
fax: (071) 531 83 74

Het Motorhuis
Autodealerbedrijven

OPEL SAAB CHEVROLET CITROËN Huisoccasions

Leiden. Vondellaan 80. Tel: 071 - 535 18 00
www.motorhuis.nl

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl